

Resiliens i arbeid med barn og unge

En litteraturstudie

Kandidatnummer: 6027

Diakonhjemmet Høgskole

Bacheloroppgave

Bachelor i Sosialt arbeid

Kull: DSU10

Antall ord: 8790

Dato: 05.05.2014

Innholdsfortegnelse

1 Innledning.....	3
1.1 Problemstilling.....	3
1.2 Bakgrunn for valg av tema og forforståelse	4
1.3 Sosialfaglig relevans	4
2 Metode	6
2.1 Kildebruk og kildekritikk	6
2.2 Søk og valg av litteratur.....	6
3 Teori.....	8
3.1 Definisjon av sentrale begreper	8
3.2 Hva er resiliens	8
3.3 Hvordan utvikler noen barn resiliens?	10
3.3.1 Barnet- risiko og resiliensfaktorer	10
3.3.2 Familien – risiko og resiliensfktorer	13
3.3.3 Nettverket – risiko og resiliensfaktorer.....	14
4 Drøfting.....	16
4.1 Risiko	16
4.2 Barnet	17
4.3 Familien	20
4.4 Nettverket	23
5 Avslutning	26
6 Litteraturliste.....	27
6.1 Selvvalgt pensum.....	28

1 Innledning

Denne oppgava tar for seg resiliens og mestring hos barn og ungdom som har vokst opp under belastede forhold. Jeg vil gjøre rede for hva som gjør at noen klarer å mestre en slik situasjon til tross for at de har det vanskelig og lider tap av omsorg. I dag vet vi mye om hvilken risiko og trusler barn kan utsettes for. Truslene kan påføre barn psykiske problemer. Det har vært viktig å synliggjøre disse truslene og risikoforholdene i samfunnet. Der hensikten er å redusere risikoen, slik at flere barn får et bedre oppvekstmiljø og familieforhold (Borge 2010). Det er i følge Borge (2010) lett å finne gunstige egenskaper ved barn og oppvekstmiljø og like lett å finne elendighet, problematferd og risikofaktorer. Derimot er det betydelig mer komplisert å finne ut hvorfor enkelte barn ikke mister håpet og opprettholder et godt selvbilde, der andre bukker under, og fokusere på de positive unntakene istedenfor å bare se på de risikobarna det går galt med. Mer enn halvparten av barn som blir utsatt for risiko og stress utvikler psykiske problemer. På en annen side vil nesten annethvert barn som lever under selv de vanskeligste oppvekstforhold likevel klarer seg bra (ibid). Hva er det som gjør at de klarer seg bra? Hva kan denne kunnskapen om disse barna gi oss? Hvorfor reagerer mennesker forskjellig på lik påkjenning? Er det egenskaper ved individet, eller sosiale sider ved gode sosiale relasjoner? Kunnskap om resiliens vil kunne brukes i arbeidet med å skape helsebringende prosesser (Borge, 2010). Det kan gi ideer til hvordan man kan drive effektive forebyggende tiltak, det kan gi håp, og det viser seg ved markerte individuelle forskjeller hos barn og måten de reagerer på risiko på.

1.1 Problemstilling

Hva gjør at noen barn utvikler resiliens, og hvordan kan kunnskap om resiliens brukes i arbeid med barn og unge?

Problemstillingen besvarer jeg ved å vise til hvordan resiliens er forklart i litteraturen, hvordan det er beskrevet at noen barn utvikler det, før jeg mot slutten drøfter hvordan denne kunnskapen best kan komme til nytte for en sosialarbeider i arbeid med barn og unge. Ved å utforske og sammenligne ulike teori og empiri om mestringsstrategier og resiliens, får jeg fram sentral kunnskap om resiliens som kan være overførbart til arbeidet med barn som vokser opp under vanskelige forhold. Det er viktig å ha kunnskap om hvordan barn mestrer sin hverdag, hva som fungerer og ikke fungerer, dersom en skal kunne hjelpe barn som har en oppvekst

preget av omsorgssvikt og andre risikofaktorer. Jeg vil i denne oppgaven vise hvordan denne kunnskapen om resiliens kan anvendes.

1.2 Bakgrunn for valg av tema og forforståelse

Det at noen barn overvinner vanskelige vilkår og likevel klarer å skape seg et godt liv som voksen, er engasjerende og gir grunn til håp for fremtiden. Mitt engasjement kommer fra mitt personlige kjennskap til en god venn som på tross av dårlig oppvekstkår og omsorgssvikt klarer seg tilsynelatende veldig bra. Dette har stadig imponert meg, og ført til at jeg har blitt interessert i å finne ut hva som gjør at noen barn utvikler resiliens, og fokuserer på hvordan det kan brukes til å hjelpe andre barn i lignende situasjoner.

Mine antagelser om hvorfor akkurat han klarte seg så bra, er på grunn av venner og miljøet rundt han. Ut i fra dette er min forforståelse at miljøet rundt som venner, skole og fritidsinteresser spiller en stor rolle om man kan komme seg styrket ut av en belastet oppvekstsituasjon.

I praksisperioden min på Nav snakket de ofte om belastninger som går i generasjoner. Der en kan se eksempler på at omsorgssvikt i flere tilfeller følger generasjonene. Jeg opplevde ofte at de som hadde ulike problemer, hadde selv hatt en preget oppvekst. Derfor synes jeg det er ekstra interessant å se på de barna som på tross av dårlige oppvekstkår utvikler resiliens og mestrer livet bra. I tillegg er det å arbeide med barn og ungdom en stor motivasjon for å bli sosionom. Det er det jeg synes har vært interessant å jobbe med tidligere, og det er det jeg vil fortsette med i fremtiden. Når jeg på studiet har fått kunnskap om resiliens og mestring, har jeg blitt opptatt av disse prosessene. Jeg bestemte meg for at dette var noe jeg ønsket å fordype meg i, og tanken på å skrive oppgave om dette ble veldig interessant og motiverende på grunn av vennen min og nærheten til dette temaet.

1.3 Sosialfaglig relevans

I sosialt arbeid ligger en grunnleggende tro på menneskers utviklingspotensial og mestringsevne (Fagplan for avdeling for sosionomutdanning ved Diakonhjemmet høyskole, 2000). Dette mener jeg er meget relevant da min problemstilling handler om å se på barns utvikling av resiliens, hvorfor noen barn mestrer en vanskelig oppvekst, og hvordan denne

kunnskapen best kan komme til nytte for en sosialarbeider i møtet med disse barna. Der det er fokus på resiliens som mestringsevne. Jeg mener kunnskap om hva som gjør at barn i en vanskelig oppvekst mestrer og utvikler resiliens er relevant for sosialt arbeid, da dette i arbeid med barn kan hjelpe til å fremme barnets beste. I følge barnevernloven § 4- 1 skal det legges avgjørende vekt på å finne tiltak som er til det beste for barnet. Jeg mener forebyggende arbeid er viktige kunnskapsområder innenfor sosialt arbeid. Dette er også nedtegnet i barnevernloven § 3-1 der det fremkommer at barneverntjenesten skal følge nøye med i de forhold barn lever under, og finne tiltak som kan forebygge omsorgssvikt og atferdsproblemer. Kjennskap til beskyttelsesfaktorer kan kanskje gi noen pekepinner for arbeid med risikoutsatte barn.

Jeg mener det er like relevant og viktig for sosialt arbeid å se på de faktorene i omsorgsmiljøer som gjør at barn klarer seg bra, fremfor å fokusere på det negative, som det å avdekke forhold som utsetter barn for risikable oppvekstforhold. Ved å tilegne seg disse kunnskapene kan man som sosialarbeider, bygge videre på det, og hjelpe barnet og familien til å hjelpe seg selv.

2 Metode

I denne oppgaven benytter jeg meg av litteraturstudie, der jeg anvender andres forskning og studier. Jeg benytter meg av litteratur som andre forfattere har skrevet om temaet, såkalt sekundærdata. Siden det er sekundærlitteratur kan de ha benyttet seg av både kvantitativ og kvalitativ metode (Dalland, 2007).

2.1 Kildebruk og kildekritikk

Litteraturstudie er et kvalitativt studie, som innebærer å søke systematisk, og kritisk granske litteraturen innom et valgt emne eller problemområde (ibid). Dette for å få en dypere forståelse av temaet jeg har valgt, der jeg vil bruke andres forskning og studier for å besvare problemstillingen min. Kvalitativ metode handler om å fange opp mening og opplevelse som ikke lar seg tallfeste eller måle (ibid). Litteraturstudie som metode gir meg mulighet til å sammenligne ulike kilder. Jeg må lese kildene med et kritisk blikk, og reflektere over relevansen og gyldigheten av den litteraturen jeg velger.

For å kunne besvare problemstillingen har det vært nødvendig å sette meg inn i ulik litteratur om temaet og sentrale begreper knyttet til problemstillingen. Jeg har benyttet litteratur som jeg mener vil være relevant og pålitelig informasjon. En svakhet kan være at jeg benytter sekundærdata, da dette ifølge Dalland (2007) inneholder tolking av andres arbeider. I tillegg er jeg avhengig av andres vinklinger i forhold til mitt tema. Jeg har forsøkt å være kritisk til litteraturen jeg har brukt, og vært oppmerksom på hvilken kontekst dataene er ment for.

2.2 Søk og valg av litteratur

Jeg fikk hjelp av ansatte på Diakonhjemmet Høgskole bibliotek til å finne relevant litteratur, jeg brukte søkemotoren BIBSYS Ask, der jeg søkte opp relevante begreper som kunne opplyse problemstillingen. Videre søkte jeg etter relevante artikler og oppgaver på Google.no og Diora. Jeg har også brukt databasene Idunn og Academic search Elite for å finne frem relevant forskning om temaet. Da jeg leste relevant teori så jeg på litteraturreferansene i til de ulike forfatterne, og valgte ut annen relevant litteratur som de henviste til. Ellers har jeg benyttet pensumlitteratur fra studieløpet.

Jeg har lett etter både nyere og eldre litteratur for å sikre validitet, der jeg forsøkte å finne nyere studier for å få oppdatert data. Teorien i oppgaven er valgt med min forståelse, tolkninger og oppfatning rundt tema. Utvelgelse av teori og perspektiver medfører at andre perspektiver og teorier velges bort (ibid). Jeg har forsøkt å finne litteratur som gir alternative vurderinger av resiliens, men all litteraturen har bygget opp under den oppfatningen jeg hadde før jeg gjorde denne oppgava.

Jeg har valgt Borge (2010) og (2007) som hoved referanse for å besvare problemstillingen min. Dette fordi hun har to bøker som er meget relevante for min oppgave. Forskningen jeg har brukt er relativt gammel, men den jeg fant mest relevant for min problemstilling. Jeg har valgte blant annet å benytte meg av Werner og Smiths longitudinelle forskningsstudie fra Kauai i Hawaii fordi det er en studie med enormt omfang i tid og sted, og dermed gir svært viktig informasjon om resiliens over en lang periode. Det er en studie som går over 42 år, der de følger 689 barn fra 1955 til 1977, og de har skrevet fire bøker om prosjektet (1977, 1982, 1992 og 2001), jeg konsentrerer meg om de to nyeste. I Følge Gjelsvik (2006) og Thorman (2009), er det et av de mest spennende undersøkelser på området, og helt sentral innen resiliensforskning. Gjelsvik (2007) skriver videre at longitudinelle studier muliggjør måling av utviklings- og utfalls ulikheter, som er selve utgangspunktet for resiliens forskning. Derfor mener jeg denne forskningen er meget aktuell for min oppgave.

3 Teori

3.1 Definisjon av sentrale begreper

Når vi skal gå dypere inn i forståelsen av resiliens blant barn og unge, må vi først etablere en klar og felles forståelse av sentrale begreper som resiliens, risikofaktorer, beskyttelsesfaktorer og mestring.

Resiliens: Resiliens blir ofte forklart som prosesser som gjør at utviklingen når et tilfredsstillende resultat, til tross for at barn har vært i situasjoner som innebærer en relativ stor risiko for å utvikle problemer eller avvik (Borge, 2010, Kvello, 2010). Det er noe variasjon i måten begrepet blir forstått og brukt på.

Risikofaktorer: «En fellesbetegnelse på forhold som øker faren for at personer utvikler vansker» (Kvello, 2010:162)

Beskyttelsesfaktorer: «Demper risikoen for utvikling av vansker når personen er rammet av risikofaktorer» (Kvello, 2010:162). Faktorer som fremmer prosessen resiliens. I resiliensforskning ønsker man å identifisere beskyttelsesfaktorer for og forså hvilke mekanismer som gjør at risikofaktorer for enkelte ikke fører til uheldig utfall (Gjelsvik, 2010:30).

Mestring: En persons evne til å håndtere. Innen resiliensfeltet dekker det flere områder, mestring som kompetanse innen ferdigheter, stressmestringskompetanse og mestring gjennom sosial kompetanse (Waaktaar og Christie, 2000).

3.2 Hva er resiliens

Resiliens reflekterer over barnets egenskaper og prosesser i samspill med miljøforhold. Det handler om komplekse samspill mellom mennesker og risikofylte omgivelser (Borge, 2010). Resiliens handler om de barna som utvikler seg godt selv om de møter betydelige belastninger. Før ble disse personene kaldt motstandsdyktige, usårbare eller løvetannbarn. Disse begrepene var ikke gode, for begrepene motstandsdyktighet og usårbarhet kunne få en til å tro at de ville tåle alle mulige påkjenninger. I dag benyttes begrepet resiliens om denne gruppen personer, en oversettelse av ordet «recilience» (Kvello, 2010). Resiliens og resilient

er ikke synonymmer. Resilient fremhever det som er «i barnet», og kan høres ut som personlighetstrekk. Barn kan være resilent i forhold til noen påkjenninger i miljøet og ikke andre. Ifølge Werner og Smith (1992) omtales resiliens som en kontinuerlig prosess. Resiliens og mestring kom inn i psykologisk tekning i 1950 årene. Før det var det vanlig å snakke om problemer og patologi (sykdomslære). Det er viktig å avklare at ikke alle som møter på problemer utvikler resiliens. Disse menneskene må ha terapi og hjelp (Borge, 2007).

Resiliens handler om barns motstandskraft mot å utvikle psykiske problemer, og kommer til syne hos barn som viser effektiv og vellykket tilpasning tross kriser og truende omgivelser (Borge, 2010). Resiliens er et begrep om samspill, som refererer til evnen å overkomme og håndtere stress som miljøbetingede risikoerfaringer fører med seg (Borge, 2007). Det er i følge Borge (2007) store individuelle forskjeller både fysisk og psykisk i hvordan hver enkelt oppfatter det som skjer. Resiliens tar tid og utvikles på et senere tidspunkt enn da påkjenningene inntraff. Omgivelsene spiller også en stor rolle, da det er slik at man kan være resiliert i en periode i livet, men ikke nødvendigvis i andre (ibid).

I følge Borge (2007) er det ulike variasjoner av resiliens, som påvirkes i tråd med målsetningen for forskningen. Eksempler på noen av disse er, positiv tilpasning tross eksponering for risiko, personlighetens fungering og ulik evne til å tåle motstand. Kvello (2010) skriver at resiliens i høy grad er summen av ens beskyttelsesfaktorer, og sentrerer resiliens rundt tre forhold: God utvikling hos høyrisikobarn, å bevare kompetansen under stress, og å komme seg raskt og godt etter traumer.

Kunnskap om resiliens og forståelse av reaksjonsmåter hos barn i risiko som utvikler seg tilfredsstillende, kan bli til hjelp for risikobarn som ikke har en slik utvikling (Borge, 2010). I følge Borge (2010) er det helt sentralt i forståelsen av resiliens at det er noe mer enn det å unngå en problemfylt tilværelse. En passende dose risiko er en nødvendig forutsetning for å utvikle resiliens. Det dreier seg altså om å handle riktig i en risikofylt sammenheng (ibid:12). I resiliensforskningen er det i følge Borge (2010) vanlig å operere med tre forskjellige modeller for å forstå og forklare resiliens: Kompensasjonsmodellen, utfordringsmodellen og beskyttelsesmodellen.

Som en oppsummering kan man si at resiliens handler om barns evne til å møte påkjenninger, motgang og risiko (stress) (ibid:27). I boka Resiliens i praksis skriver Borge (2007) at

resiliens er uløselig knyttet til påkjenninger. De tre viktigste kjennetegnene ved resiliens er: Kontrollert håndtering av påkjenninger, personlig og sosiale faktorer og resiliens prosesser tar tid.

3.3 Hvordan utvikler noen barn resiliens?

Det er ingen enkel forklaring på hvorfor noen barn synes å klare seg bra tross stor grad av belastninger. Det er mange faktorer som bidrar til å utvikle resiliens. I følge Kvello (2010) omfatter det på den ene siden *genetiske* betingede forhold, slik som medfødt robusthet, og på den andre siden *miljøskapte* forhold, som bygger motstandskraft i barnet. Noen barn får store problemer og psykiske vansker, mens andre kommer igjennom påkjenningene velfungerende. Barnas sårbarhet og hvor mottagelige de er ovenfor risikopåkjenninger i miljøet kan være påvirket av genetiske forhold. Men barns sårbarhet kan like gjerne være påvirket av erfaringer fra før, under og etter problematiske familieforhold (Borge, 2010). Vi snakker om en kombinasjon mellom indre styrke og ytre hjelp (Hansen, u.å.).

Werner og Smith (2009) satte fokus på å forstå hvilke mekanismer som kunne forklare hvorfor noen barn klarte seg godt, på tross av risiko. I denne studien fant de at omtrent en tredjedel av barna som opplevde risiko utviklet resiliens. Der det var særlig tre forhold som beskrev disse barna: 1. Positive personlige kvaliteter, normal intelligens, var sjarmerende og tiltrakk seg positive reaksjoner fra omgivelsene. 2. De hadde evne til å knytte følelsesmessige bånd til besteforeldre og andre i tillegg til foreldrene. 3. De hadde tilgang til et ytre støtteapparat. Dette er resiliensfaktorer som hyppig blir trukket frem hos barn som klarer seg på tross av påkjenninger og risiko. Jeg har delt opp faktorene i tre kategorier: egenskaper ved barnet selv, hva som kjennetegner barnas familiesituasjon, og hva som kjennetegner nettverket omkring. Siden risiko er en viktig del av forståelsen av resiliens, og til stede både hos barnet selv, i nære familieforhold og i det øvrige oppvekstmiljøet (Borge, 2010, Kvello, 2010), velger jeg å ha et lite punkt om dette under hver kategori.

3.3.1 Barnet- risiko og resiliensfaktorer

Risiko

Individuell risiko er for eksempel biologiske problemer, problemer fra komplikasjoner ved fødselen og utvikling av alvorlige tilpasningsproblemer. Barns temperament, personlighet,

sjenerthet kan føre til sosial isolasjon, og dermed øke faren for å utvikle vansker. Et vanskelig temperament hos et barn kan utløse uønskede reaksjoner fra barn og de voksne i familien (Borge, 2010).

Håndtering av påkjenninger

Barn med iboende individuelle ressurser kan utvikle resiliens ved kontrollert håndtering av påkjenninger man blir konfrontert med. Resiliens utvikles altså ikke ved unngåelse av påkjenningene. Når en møter på alvorlige påkjenninger oppstår det prosesser. Virkningen av disse påkjenningene kan forverre eller forbedre den mentale helsen (Borge, 2007).

Påkjenninger kan sette i gang noen prosesser som gir en vellykket tilpassing. Det vil si at en greier seg bedre og bedre, stålsetter seg og takler nye utfordringer på en god måte.

Påkjenningene kan gjøre en sterkere til å takle nye risikoer, og vokse seg sterkere og tryggere. For store risikodoser kan være skadelige (Borge, 2010). For å forstå hvordan barn håndterer slike påkjenninger og utvikler resiliens, må man se på de prosessene som aktiveres (Borge, 2010, Kvello, 2010). De to mest sentrale prosessene er det som kan kalles mestringsstrategier og ego resiliens.

Mestre

Det å *mestre* er en vesentlig del av ethvert menneskes selvoppfatning – både i betydningen å ha en ferdighet, å være sosialt kompetent og å kunne takle stress. Mestring gjennom ferdighetslæring er knyttet til identitetsbekreftelse; jeg er den jeg er i kraft av hva jeg viser og gjør, eller hva jeg kan. Det er også en dyp tilfredsstillelse å mestre, strekke seg og lære noe nytt og dette er knyttet til behovet for selvrealisering, lek og nysgjerrighet. Det å kunne mestre noe, eller å ha kompetanse, er også en vesentlig del i et menneskes selvilde. Det vil si å øke sin autonomi, sitt valgrepertoar og sin uavhengighet. Det er to hovedtyper av mestringsstrategier overfor stress; den aktivitetsrettede og den emosjonelle (Waaktaar og Christie, 2000). Aktivitetsrettet mestring er alle strategier som går på å gjøre noe med situasjonen for å opprette balanse i systemet. Emosjonell mestring omfatter alle måter som personen forsøker å tilpasse seg på, som for eksempel å forandre følelsene sine eller tenke annerledes om situasjonen, i stedet for å endre på selve situasjonen. Det å ha god selvillit, eller er godt selvilde, er en viktig forutsetning for mestrende atferd (Kvello, 2010). I følge Waaktaar og Christie (2000) er det for de som klarer å takle påkjenningene, synes det å ha kontroll over situasjonen å være en kilde til stolthet, selvillit, egenverd og trygghet. Andre får

positive effekter av å finne en hobby eller interesse som de mestrer godt, som de kan bruke ressursene sine på (ibid).

Ego resiliens

Werner og Smith (2001) legger i den siste boka som oppsummerer deres 40 år lange undersøkelse omkring resiliens blant barn i risiko, at en genetisk arv er vesentlig i utviklingen av motstandsdyktighet. Når det er snakk om personlighet, opererer litteraturen med begrepet ego resiliens. Det er en ressurs som er forholdsvis konstant gjennom barndommen.

Mennesker har ulike grader av evne til å mestre varige påkjenninger, stress og negative livshendelser. Det går på sensitivitet eller mottagelighet som har en innvirkning av genetiske forhold. Noen er robuste og kan virke som tåler alt. Ego resiliens og personlighetstrekk bør ikke ha noe virkning under normale forhold, men kan fungere som en beskyttelse under påkjenninger (Borge, 2007).

Borge (2007) skriver om tre mekanismer som inngår i ego resiliens som kan anvendes for å mestre påkjenninger. Påkjenningskraft, som er troen på egne krefter og at man bryr seg om å gjøre noe med problemene. Refleksjon som går på ens egen vilje til å reflektere over seg selv. For eksempel om hva man er motivert for å gjøre. Den siste mekanismen er engasjement. I følge forskningsstudien til Werner og Smith (1992) har resiliente barn gjennomsnittlig intelligens, et godt selvilde og tro på at de kan greie seg selv.

Individuelle resiliensfaktoer er altså hvordan barnet håndterer påkjenninger ved opplevelse av mestring og medfødte ressurser.

Som en overgang til neste punkt, nevner jeg at det er ikke slik at sårbare barn med høy ego resiliens og hensiktsmessige personlighetstrekk mestrer påkjenninger alene. Det handler også om kvaliteten på sosiale og medmenneskelige relasjoner (Borge, 2007). Det dreier seg altså ikke bare om individuelle ferdigheter, men også i stor grad om barnet lykkes i å få kontakt med og oppfølging av andre mennesker (Hansen, u.å.) I følge Borge (2007) opptrer ikke gener alene men i miljø. Forskning analyserer disse to forholdene sammen fordi gener opererer gjennom miljøet.

3.3.2 Familien – risiko og resiliensfaktorer

Risiko

Familiebasert risiko er knyttet til de voksne og deres foreldrerolle. Det kan være direkte risikofaktorer som angår barnets hverdag. Som for eksempel omsorgssvikt, mishandling, alkoholmisbruk, disharmoniske ekteskap, hyppige alvorlige krangler, mangelfull evne til å oppdra og sette grenser for barna, og mentale eller somatiske helseproblemer. Men også indirekte risiko, som samfunnsforhold, forhold ved arbeidsplassen, nabolaget og bomiljøet, er faktorer som kan forverre forholdene hjemme (Borge, 2010).

Foreldrene og kjernefamilien har en sterk påvirkningskraft på barns utvikling, og kan utgjøre en risiko for barnet, men også en ressurs for utvikling av resiliens (Kvello, 2010).

Tidlig tilknytning

Foreldres sensitive varme og stimulerende omsorg for barnet og sosial støtte fra nettverket er blant de viktigste miljøskapte bidragene til resiliens (Kvello, 2010). Dette bidrar til at barnet utvikler en trygg tilknytningsstil, et positivt selvbilde med tro på å mestre og å være verdt å elske. Videre gir det barnet god kompetanse som fører til at det har hensiktsmessige mestringsstrategier og blir selvstendige, er interessert i sosialt felleskap og kan nyttiggjøre seg andre bekreftelser og støtte. I tillegg har et indre utviklingsdriv og fremtidsoptimisme (ibid). I følge forskningen til Waaktaar og Christie (2000), er det bedre kvalitet på samspillet med foreldrene i den tidlige fasen hos de barna som klarer seg godt, enn hos de barna der problemene tar overhånd. Her er det overensstemmelse mellom kunnskap fra forskning og moderne utviklingspsykologi, som sier at samspill på et tidlig stadium har stor betydning for senere fungering hos barnet (Ohnstad, 2010).

Foreldre og egen slekt

Werner og Smiths forskningsstudie (1992) peker på at de barna som utvikler resiliens i deres forskning knyttet følelsesmessige bånd til sine nærmest, også sine foreldre. Der de beskriver dette båndet som en betydelig faktor for å utvikle resiliens. For barn som lever under belastende forhold er sterke bånd til egen slekt en beskyttelsesfaktor (Waaktaar og Christie, 2000). I følge Werner og Smith (1992) kan søsken, besteforeldre, tante og onkel fungere som omsorgsperson.

3.3.3 Nettverket – risiko og resiliensfaktorer

Risiko

Risikofaktorer i nettverket er andre rundt barnet, utenom familien, som kan gjøre barnet utrygt. For eksempel slekt eller et sosialt nettverk utover nærfamilien med uheldige holdninger, venner av foreldre som gjør overgrep, negative vennevalg som for eksempel voldelige jevnaldrende (Kvello, 2010). Ikke å bli akseptert av venner eller nettverket kan også være en risiko, og føre til ensomhet og dårlig selvtillit (Borge, 2010). Andre risikofaktorer i nettverket kan være et belastet nærmiljø med mye arbeidsledighet, kriminalitet og rusmiddelbruk. Det kan være en barnehage eller skole som preges av høyt sykefravær eller utskiftning av ansatte, lite struktur og dårlig kontakt mellom voksne og barn (Kvello, 2010).

Nettverket kan også være en ressurs dersom barnet opplever risiko andre steder.

Den betydningsfulle andre

Det er viktig at det finnes andre viktige voksne personer utenfor familien eller i omgivelsene, og de som klarer seg best har hatt minst en voksen person som har fulgt dem og brydd seg om dem gjennom hele oppveksten. Denne personen har som regel ikke kunnet gjøre noe med belastningene, men har vært der som en positiv støtte og kontakt hele veien (Waaktaar og Christie, 2000). Mange barn som klarer seg godt har ofte en annen betydningsfull person utenom primæromsorgsgiver (foreldrene), som de kan støtte seg på (Borge, 2010). Å ha minst én betydningsfull voksen som har fulgt barnet gjennom oppveksten er en betydningsfull faktor.

Nærmiljø og ytre støtteapparat

Resiliens kan utvikles gjennom engasjement og samsvar med andre (Kvello, 2010). Werner og Smiths forskning (1992) påpeker betydningen av å ha støtte i nettverket, også utenom den nærmeste familien. Da de motstandsdyktige barna tiltrakk seg positive reaksjoner i sitt nærmiljø ved hjelp av sine medfødte egenskaper. De hadde i tillegg tilgang til et ytre støtteapparat.

Jevnaldrende

Det å ha tilhørighet i en gruppe jevnaldrende er også noe i følge Werner og Smiths forskning (1992) syntes å ha en beskyttende effekt for ungdom som lever under belastninger i familie og

nærmiljø. I følge Borge og Natvig (2007) beskytter gode jevnaldrerelasjoner risikobarn mot atferdsproblemer.

Vi har i dette kapitlet sett hvordan resiliens hos barn utvikles gjennom en veksling mellom individuelle og sosiale faktorer. De individuelle resiliensfaktorene hjelper barn å skape resilientfaktorer i nettverket. Samtidig kan familien og nettverket igjen bidra til å gi barnet individuelle resilientfaktorer. Dette er i følge Kvello (2010) noen av de komplekse prosessene som ligger til grunn for utviklingen av resiliens. Utvikling av resiliens avhenger stor grad av om barnet lykkes i å få kontakt med og oppfølging av mennesker som hjelper barnet med å lære det å mestre, og som gjennom sin væremåte ovenfor barnet formidler håp, stå på vilje og tro på at barnet vil lykkes (Hansen, u.å.). I stressede livssituasjoner er anerkjennelse og positive reaksjoner fra andre viktig fordi det beskytter og forsterker grunnleggende indre prosesser (Borge, 2007). I følge Thorman (2009) er det flere longitudinale undersøkelser som viser at det er mulig å endre barns utvikling i en konstruktiv retning selv under verst tenkelige omstendigheter. I neste kapittel vil jeg se nærmere på og drøfte hvilke muligheter sosialarbeidere kan bruke kunnskapen om resiliens i møte med barn og unge i sitt arbeid.

4 Drøfting

I dette kapitlet drøfter jeg hvordan den presenterte forskningen kan bli til praktisk kunnskap som kan brukes i arbeid med barn og unge. Hvordan kan innsikt i prosessene som ligger til grunn for resiliens brukes for å hjelpe personer som møter store påkjenninger (Kvello, 2010)? Jeg drøfter de nevnte faktorene som kan få barn til å utvikle resiliens, for å se hvordan denne kunnskapen kan brukes i arbeid med barna.

4.1 Risiko

I følge teori og empiri om resiliens, er det nødvendig med risiko for å utvikle resiliens. Ut i fra utfordringsmodellen til Borge (2010) kan risikofaktorer sette i gang prosesser som gir en vellykket tilpasning. Barnet vokser seg sterkere og tryggere, stålsetter seg, og påkjenningene kan gjøre det sterkere til å takle nye risikoer. Det kan med andre ord komme en positiv effekt fra en vellykket takling av risiko og stress. Som sosialarbeider vil ikke denne modellen være hensiktsmessig. Vi kan ikke i møte med barn og unge påføre eller ignorere kjente risikofaktorer fordi de kan gjøre barnet sterkere til å takle andre risikofaktorer bedre. På en annen side kan man ved å se på risikofaktorenes positive virkninger gi et mer optimistisk innsteg i situasjonen. Det kan gi oss håp i vanskelige situasjoner. Vi kan hjelpe barn og unge til å handle riktig i en risikofylt sammenheng og få en kontrollert håndtering av risiko. Det er viktig i arbeid med barn og unge å passe på og ikke bli for «late». Ikke tru det går bra fordi barna som opplever risiko kan utvikle resiliens. Resiliens som forståelse kan i følge Kvello (2010), misbrukes ved at man ikke gjør en målrettet innsats med bruk av gode tiltak for å bistå, ved å tenke at det kan gå godt. Å trekke fram resiliens for ikke å handle eller for å unngå å ta alvorlige situasjoner inn over seg, er etisk forkastelig. Men å bruke kunnskapen om resiliens der risiko allerede eksisterer, handler om å identifisere barnas egne ressurser, plassere ansvaret for situasjonen på omgivelsene til barnet, samtidig som man fokuserer på barnas egne muligheter for å takle den situasjonen hun eller han er plassert i. Samtidig er det viktig å være klar over at selv minimal risiko i noen tilfeller være nok til å skape problemer for enkelte barn (ibid). Werner og Smith (1992) fant ut i sitt forskningsprosjekt at det å ha fire eller flere risikofaktorer under oppveksten var et vesentlig moment for å utvikle problemer senere.

I arbeid med barn og unge kreves det et balansert syn på arbeidet med risikofaktorer. Det er ikke bare å lage intervensjonsprogrammer som har til hensikt å redusere risikofaktorer. De er ofte dårlig spesifisert og baserer seg kanskje kun på antatt fare og ikke aktuell fare (Borge, 2010:66). Det er viktig å *se barnas egen tolkning* av risiko, forbedre barns evne til å forstå og håndtere påkjenninger. Forsøke å forstå hvilke og hvorfor forhold i barns situasjon kan beskytte dem, samtidig som vi må forsøke å forutse hvordan barnet mestrer påkjenningene som vil komme. Tenke handlinger som fremmer resiliens. Dette kan være noe annet enn å redusere kjente risikofaktorer (ibid). Hvordan man kan gjøre dette vil jeg drøfte i avsnittende under.

Det er en fare for at man feilaktig kan bruke resiliensbegrepet uten å forstå at man egentlig bare snakker om variasjoner i risikofaktorene, at man bare snakker om barnets personlighet, eller at man bare er opptatt av resultatet man vil oppnå (Borge, 2010). Det vi trenger å vite for å lage bedre intervensjoner, er hvilke beskyttelsesfaktorer som virker for hvilke barn og ungdommer og i hvilke risikosituasjoner (Waaktaar, Torgersen og Christie, 2007).

4.2 Barnet

Nå vet vi at handlinger som fremmer resiliens individuelt handler om å fremme personlige egenskaper. Hvordan kan vi forstå og håndtere barns evne til å forstå risiko og hvordan få barnet til å håndtere påkjenninger?

Individuelt hos barnet er risikofaktorene og faktorene som fremmer resiliens tilknyttet hverandre. Risikofaktorene er biologiske, temperament og personlighet, samtidig som dette kan være egenskaper som fremmer resiliens. Som sosialarbeider i møte med barn er det viktig å være klar over at barns personlighet kan både være en risikofaktor, men også resiliens fremmende. På en annen side kan dette gi sosialarbeideren uheldige valg i møte med barn som opplever risiko, dersom sosialarbeideren feiltolker barnets personlighet og tror det fremmer resiliens.

Påkjenning-prosessene som aktiveres

Ved å vite at håndtering av påkjenninger kan sette i gang prosesser som fremmer motstandsdyktighet, så kan vi sette inn tiltak som hjelper barnet til å takle disse påkjenningene på en hensiktsmessig måte. Håndtering av påkjenninger kan fremme mestring hos barnet (Waaktaar og Christie, 2000). Å ha *kontroll* over risikoen, er en betydelig

beskyttelsesfaktor (Borge, 2010) Dette underbygger Kvello (2010) med at en opplevelse av kontroll over eget liv, og påvirkningskraft, kan bidra til at hendelser og livet oppleves meningsfylt. Det å håndtere påkjenninger blir en kilde til stolthet, selvtillit, egenverd og trygghet. Dermed kan vi styrke ego-resiliens hos barnet ved å hjelpe barnet til å takle påkjenninger. En ulempe med dette er at det er veldig individuelt opp til barnet hvordan de takler påkjenninger, og det kan være en utfordring for sosialarbeideren i møte med barna og indentifisere påkjenningene og se disse opp mot reaksjonen til hvert enkelt barn. Resiliens viser seg ved markerte individuelle forskjeller hos barn og måten de reagerer på risiko på (Borge, 2010). Det er også variabler i hvilken risikodoser det er hensiktsmessig å gripe inn i som sosialarbeider, dette må også ses i forhold til hvert enkelt barn og situasjon. Risiko må ses i sammenheng med hvordan det enkelte barnet møter omgivelsene og hvordan det opplever og fortolker dem (ibid:63) Vi må med andre ord identifisere og forstå risikoen, vite hvordan barnet takler og opplever denne, og i møte med disse barna, forsøke å få barnet til å forstå risikoen og hvordan den kan håndteres. Det enkeltes barns reaksjon på risiko er det sentrale, ikke så mye hva slags risiko det dreier seg om (ibid). Ulempen med dette er at det blir mye opp til hver enkeltes tolkning, som igjen kan medfører ulik praksis.

Det er viktig å se barnet. Barn har behov for å bli sett og hørt, så det er viktig å vise at det er barnet som står i sentrum ved å vise det oppmerksomhet og spørre barnet hva det ønsker, og bli kjent med barnets kommunikasjonsform og bygge tillit. Med kunnskapene om resiliens i bakhodet, kan man da forsøke å finne ut den enkeltes barns reaksjon på risiko, hvordan barnet opplever dette og hva barnet selv ønsker. Barn skal høres og sees, å ivareta barnets beste må ofte baseres på å snakke med barnet for å få frem dets syn (Kvello, 2010).

Mestring og ego resiliens

Vi vet nå at handlinger som fremmer personlige egenskaper, som mestring, økt selvbilde, god selvtillit og påkjenningskraft, fremmer resiliens. I følge Werner og Smiths forskningsprosjekt (1992) har resiliente barn et godt selvbilde og tro på at de kan klare det selv. Som sosialarbeider i møte med barn og unge kan vi ha forsøke å styrke personligheten ved å fremme disse egenskapene hos barn. Å etablere aktiviteter som barnet mestrer kan øke selvtilliten (Kvello, 2010). Hvis vi fokuserer på hva barna klarer, for å gi følelsen at de kan noe. For eksempel å gi bekreftelser på at de mestrer. Å gi positiv forsterkning på dette hos barnet, få fram det positive, og legge vekt på det som er bra, tenker jeg er viktig for å hjelpe barnet. Dette vil også resultere i større selvtillit og gi et positivt selvbilde, som for meg dukker

opp som en veldig vesentlig faktor å utvikle resiliens. Fremme opplevelse av mestring og kontroll, for eksempel gjennom fritidsaktiviteter. Sett fra en annen side er det en del begrensinger, som for eksempel tid og ressurser i arbeid med barn. Et problem kan være at barnet kan oppleve mestring på en annen arena uten at det kanskje påvirker selvtilliten i så stor grad og dermed stå i fare for å ikke klare å opparbeide resiliens i risikosituasjonene. En annen faktor, er at praktiske oppgaver som overstiger barnets mestringsmuligheter kan oppleves destruktive (Bunkholdt og Sandbæk, 2008). Det er også en fare for at hjelpetiltakene blir kortvarige, og ikke følge opp på grunn av endringer i personalet eller ressursmangel. En sosialarbeider i møte valgrepertoar med usatte barn og unge har mest sannsynligvis ikke tid til å følge barnet så tett. Vi vet også fra kunnskapen om resiliens at disse prosessene tar tid. Men med en bevissthet omkring dette, kan vi i arbeid med barn, forsøke å etablere flere arenaer som kan bidra til å legge til rette for mestring rundt barnet. Som for eksempel veiledning av foresatte, skole, støttekontakt, fritidsleder og aktivitetsklubb.

Jeg tenker disse personlige egenskapene glir i hverandre og kan bli som en god sirkel. For eksempel det å takle en utfordring eller en livshendelse gir følelsen av å mestre, som igjen styrker personligheten og gir økt selvbilde og selvtillit. På en annen side tenker jeg det kan fungere som en ond sirkel. Der for eksempel det og ikke å takle en påkjenning, gir følelsen av og ikke mestre, som igjen kan resultere i dårligere selvbilde og selvtillit. I møte med barn og unge tenker jeg kunnskaper om dette kan hjelpe oss til å bryte en ond sirkel og forsøke å snu denne. Istedenfor å fokusere på problemene, kan vi fokusere på de egenskapene som fremmer resiliens. Jeg tror en fare med å være for fokusert på problemene, så vil vi opphengt i det negative og det som er galt. Sett fra en annen side må den første oppgaven i møte med barn i følge Borge (2010) være å identifisere risiko og finne ut om den har relevans. Fordi vi må identifisere og forstå risikoen, for å vite hvordan barnet takler og opplever denne (ibid). Det er også viktig at vi ser problemene og er klar over risikoen og hva det kan påføre barnet.

I følge kunnskap om resiliens vet vi i møte med barn og unge at hobby, fritidsaktiviteter, familie og venner kan styrke personligheten. Ut i fra beskyttelsesmodellen til Borge (2010), kan beskyttelsesfaktorer ha indirekte virkning. Gjennom for eksempel nettverk og fritidsaktiviteter kan barnet få økt selvtillit. Oppmerksomhet, positiv respons og tidlig tilknytning fremmer personlighet og gjør barnet mer robust til å takle påkjenninger. Jeg vil drøfte dette rundt familie og nettverk i avsnittene under.

Et positivt selvbilde er en forutsetning for mestrende atferd (Kvello, 2010). Selvtillit og tro på at en kan mestre de utfordringer som ligger foran, tenker jeg har stor betydning for hvordan barn takler og mestrer disse oppgavene. Så å legge vekt på å bygge opp selvtilliten hos den enkelte tror jeg er en nyttig lærdom å ta med seg fra kunnskapen om resiliens. Men som vi har sett er dette en stor oppgave hver gang, som krever tid, tilstedeværelse og kontinuitet. Dette kan by på store problemer slik behandlingen og hjelpetiltak er lagt opp.

4.3 Familien

Hvordan kan man forså å håndtere barns evne til å forstå risiko i familien, og bruke ressursene som ligger der? Hvilke handlinger fremmer resiliens i forhold til familien?

Som nevnt tidligere er det viktig å se barns tolkning av risiko. Selv om det er en del barn som lever under ekstremt stress uten at de utvikler vansker (Kvello, 2010), så må vi ta kjente risikofaktorer i familien på alvor. Det er viktig å ha fokus på hvilken type risiko og hvilke beskyttelsesfaktorer som er tilstede. En beskyttelsesfaktor når familien er belastet, er at barn og foreldre har noenlunde samme oppfatninger av hva som er viktig i livet, og hva som har prioritet (Waaktaar og Christie 2000). Dermed kan vi i møte med familien legge merke til hvordan de snakker sammen og hvilke verdier de uttrykker som sentrale i familielivet, forsøke å få familien samlet til å fokusere på hva som er viktig.

Familiesystemet, stabilitet og tidlig tilknytning

Forskning viser at man finner større grad av orden i familiesystemet til de resiliente barna, selv om både disse og de ikke- resiliente barna har vokst opp under belastninger og kaos. Hos de resiliente barna er det tydeligere grenser mellom hva som er foreldrenes ansvar og hva som er barnas ansvar (Waaktaar og Christie, 2000). Dette underbygger Werner og Smith (1992) i sin forskning som viser at regler og struktur i hjemmet henger sammen med en vellykket tilpasning hos risikobarna, der grensesetting er en viktig faktor. Som sosialarbeider i møte med barn i disse familiene, kan vi gi veiledning til foreldrene i forhold til oppdragelse og sette grenser for barna, for å hjelpe familien til å ha et beskyttende familiemønster. For eksempel skal barneverntjenesten bidra til å gi det enkelte barn gode levekår og utviklingsmuligheter ved råd, veiledning og hjelpetiltak. Der hjelpetiltakene skal ha som formål å bidra til positiv endring hos barnet eller i familien (barnevernloven § 4-4). Positiv utvikling i familier med store problemer henger sammen med foreldrenes evne til å endre oppdragerstilen (Borge,

2010). Videre sier forskningen til Waaktaar og Christie (2000) at hos familiene til de resiliente barna blir forventninger og regler tydeligere kommunisert, og grenser blir i større grad fulgt opp med konsekvenser. Barna får en noe mer forutsigbar hverdag i den forstand at det er en viss struktur på måltider, sengetider og lignende. Når dette er forutsigbart er det med på å skape en større trygghet barnets liv. Så å være klar over hvordan familiemønsteret betyr for utviklingen av resiliens er viktig kunnskap i møte med barn unge i familier med risiko. En mulig ulempe med dette er at det som skaper resiliens hos noen barn, ikke nødvendigvis gjør det hos andre. I tillegg er det viktig å ta i betraktning at timing er en viktig faktor. Da tidlig intervensjon kan være en beskyttelsesfaktor (Waaktaar og Christie, 2000).

Tidlig tilknytning er viktig for å utvikle en trygg tilknytningsstil, et positivt selvbilde med tro på å elske å være verdt å elske. Det gir hensiktsmessige mestringsstrategier (Kvello, 2010). Dermed må vi som sosialarbeidere, være obs på at det kan gi best resultater dersom vi klarer å identifisere problemene i familien, og sette inn hjelpetiltak og veiledning ved barnas første leveår. Det er viktig å være klar over at mye god omsorg for barnet de første leveårene, tross fravær fra en eller begge foreldre er en viktig beskyttelsesfaktor (Borge, 2010). Dermed tenker jeg at i møte med disse familiene er det viktig i veiledningen å legge vekt på å unngå konflikter og krangling i småbarns-tiden.

Et annet aspekt er at barn som har utviklet resiliens i en belastet oppvekst, bestreber seg for å bli bedre enn deres egne foreldre. Som en form for langtidseffekt av å møte familieproblemer tidlig i livet, får de ambisjoner om å gjennomføre utdanning og få et bedre liv enn sine foreldre (Werner og Smith, 2001). Dette viser at det fortsatt kan være nyttig å sette inn tiltak selv om barn har opplevd mye risikofaktorer i familien tidlig. Sett fra en annen side så er det for barn i tillegg til de individuelle ressursene, viktig at de har sensitive og responderende foreldre og venner, mens det for voksne er viktig å ha et velfungerende parforhold (Kvello, 2010). Dette illustrerer at tiltak ofte må være over et bredt spekter for å undersøke resiliente prosesser hos barn og i familier, og at det er komplisert for ansatte i hjelpeapparatet å skape resiliens hos barna.

Foreldre og egen slekt

Resiliensforskning viser at det er stor beskyttelse å ha minst en forelder som fungerer bra. Det er i utviklingspsykologien fokusert mest på forholdet mellom mor og barn, men dersom mor fungerer dårlig på grunn av rus, psykiske problemer eller annet, er det stor beskyttelse dersom den andre av foreldrene fungerer godt (Waaktaar og Christie, 2000). Det er også greit og være

bevist i møte med familiene til utsatte barn at det ofte er slik at personer velger samlivspartnere med omtrent lik grad av belastninger og evne til å håndtere dem. Foreldre vil derfor ofte ha samme grad av belastninger og typer og antall av risikofaktorer å knytte seg til (Kvello, 2010).

Der begge foreldrene sliter er det en stor fordel for barnet, dersom foreldrene er i stand til å ta imot hjelp fra andre. Dette kan være hjelp fra offentlige instanser, men også fra venner og slektninger. Betydningen av søsken og øvrig familie som omsorgspersoner kan være stor (ibid). Dette underbygger Werner og Smiths forskning (1992) som peker på at de barna som utvikler resiliens i deres forskning knyttet følelsesmessige bånd til sine nærmeste. Der de beskriver dette båndet som en betydelig faktor for å utvikle resiliens, og både søsken, besteforeldre, tante og onkel kan fungere som en omsorgsperson. For barn som lever under belastende forhold er sterke bånd til egen slekt en beskyttelsesfaktor (Waaktaar og Christie, 2000). Dermed kan vi som sosialarbeidere i møte med barn i risikofylte familier studere hvordan forholdet til familiemedlemmene fungerer. Vi kan igangsette beskyttende prosesser ved å fremme positive relasjoner til foreldre (Thorman, 2009), og/eller se etter gode relasjoner som kan fungere som en beskyttelsesfaktor. Dersom begge foreldrene sliter, kan vi prøve å involvere nærmeste slekt til å hjelpe familien og være en støtte for barna. Selv om søsken kan fungere som en beskyttelsesfaktor, kan ikke vi belage oss på at søsken skal fungere som en omsorgsperson, da det er viktig at barn skal få være barn. Som sosialarbeider mener jeg det blir mest naturlig å involvere hjelp fra offentlige instanser, men at det kan være nyttig kunnskap å være klar over at både nærmeste familie og søsken kan fungere som en beskyttelsesfaktor. En betydningsfull voksenperson er en vesentlig faktor, som barnet kan skape et følelsesmessig bånd til. Forholdet mellom barn og voksne er svært sentralt og kan i følge Borge (2010) kompensere for fattigdom og andre ytre risikofaktorer.

Den betydningsfulle andre

Derfor vil jeg trekke frem Borge (2010) kompensasjonsmodell, der man skal erstatte manglende faktorer i barns liv. Man iverksetter tiltak for å erstatte noe som mangler. For eksempel erstatter man foreldre med en betydningsfull voksenperson, som bidrar til å øke selvtilliten, ved gi barnet positiv bekreftelse, oppmerksomhet, tillit og samvær over tid. Dette kan bidra til at barnet får tro på seg selv, som igjen bidrar til en buffer mot problemer hjemme. En positiv mannlig rollemodell kan kompensere for fars fravær. Ros og oppmuntring fra en annen voksen kan styrke personligheten og fremme resiliens prosesser (ibid). Som

sosialarbeider kan vi med dette i bevisstheten sette inn tiltak som kan kompensere for risikofaktorene. En ulempe ved dette kan være at ikke tiltaket kompenserer for risikoen, eller at risikoen er for stor i forhold til tiltaket som iverksettes. For eksempel dersom barnet lider av mishandling, vil det være naturlig og ikke bare sørge for at mishandlingen avslutter, men også passe på at barnet får bruke tid sammen med trygge voksne i trygge omgivelser som kan kompensere for manglende tillit til omverdenen. Det kan bli for snevert å tenke at barnet utvikler resiliens kun ved å kompensere for manglene. Dette må nok i tilfelle ses i sammenheng med andre resiliens fremmende ressurser. For eksempel dersom barnet ikke har de egenskapene som må til, er det ikke sikkert at barnet utvikler resiliens ved å kompensere for mangler. På en annen side kan det å ta i mot støtte fra omgivelsene gi andre positive utfall. Dersom barn med problemer i hjemmet, kan gå til noen å snakke om problemene, kan barnet få ny innsikt. En ny forståelse av situasjonen til problemene hjemme, eller foreldrenes konflikter, kan bidra til å hindre eller redusere symptomer på uro og engstelse. Dette kan gi økt motstandskraft som kommer barna til gode i møte med andre utfordringer senere i livet. En kan tenke seg til at takling av foreldrekonflikter gir en stålsetningseffekt (Borge, 2010).

4.4 Nettverket

Å ha en betydningsfull voksenperson som bryr seg synes for meg å være vesentlig for å klare seg gjennom en vanskelig oppvekst. Jeg tror tilrettelegging av nettverket rundt barnet har stor betydning, viktig å jobbe med dette for å bygge opp støtte rundt barnet. Som sosialarbeider i møte med barn og unge er det viktig å skape et godt miljø rundt barnet. Som for eksempel en betydningsfull voksenperson som beskrevet i avsnittet over eller et ytre støtteapparat.

Miljøskapte forhold kan være at barnet lykkes i å etablere et godt samspill med betydningsfulle personer som omgir barnet (Kvelling, 2010). På en annen side er det viktig å være bevist over at miljøet og nettverket rundt barnet også kan være en risiko.

Ytre støtteapparat

I følge Werner og Smiths (1992) forskning tiltrakk de resiliente barna seg positive reaksjoner i sitt nærmiljø ved hjelp av sine medfødte egenskaper. De hadde tilgang til et ytre støtteapparat, og betydningen av sosiale relasjoner for utviklingen av selvtillit og resiliens var tydelig. I arbeid med barn og unge vil jeg da si at vi må ha fokus på nærmiljøet til de utsatte barna. Forøke og få barna med på fritidsaktiviteter, der de kan få et nettverk rundt seg, som

kan gi oppmerksomhet, positiv respons, tilhørighet som igjen kan føre til økt selvtillit hos barnet (Borge, 2010). Men jeg mener vi må være klar over at nærmiljø og fritidsaktiviteter også kan ha negative utfall for barnet. For eksempel dersom barnet ikke blir akseptert og føler seg utenfor. Så en nær observasjon av risikobarn i samhandling med andre barn, samt nærmiljø, tenker jeg er viktig for å se om det kan fungere som en beskyttelsesfaktor, eller om det kan forverre situasjonen til barnet. Dermed må det til et tett samarbeid med fritidsaktivitets ledere og andre voksne personer rundt barnet, dersom barnet er i en risikofylt situasjon i livet.

Barnehage og skole kan også være viktige faktorer i miljøet, som bidrar til resiliens. En lærer eller en barnehagearbeider kan fungere som en betydningsfull voksenperson. Dersom hjemmet er preget av konflikter, kan barnehagen fungere som en beskyttende faktor (Werner og Smith, 2001). Som sosialarbeider kan man da forsøke å motivere foreldrene i risikofylte familier med små barn til å ha barna i barnehagen. Werner og Smith (2001) understreker behovet for at småbarn tidlig må få anledning til å utvikle mange forskjellige sosiale relasjoner. Det kommer også frem positive egenskaper av de barna som begynte i barnehage i løpet av sine første leveår. En mulig ulempe er at det kan være et hinder for den tidlige tilknytningen hjemme, og det er nok ikke resiliens fremmende i seg selv, så dette må sees i sammenheng med andre prosesser. Men å øke truede barns adgang til ressurser ved for eksempel og gjøre lærere eller barnehageansatte oppmerksomme på sårbare barns behov kan være en strategi som kan hjelpe mot belastninger (Thorman, 2009).

Jevnaldrende

Gode jevnaldrenderelasjoner beskytter risikobarn mot atferdsproblemer. Å hjelpe barn med å mestre samvær med jevnaldrende kan dermed være resiliensfremmende (Borge og Natvig, 2007). På en annen side er ofte slik at barn velger primært venner med samme grad av risiko bakgrunn som seg selv. Derfor vil negative vennevalg ikke utløse, men snarere forsterke, risikoen for eksempelvis rusmiddelbruk, voldelig atferd, skoleskulk og kriminalitet (Kvelling, 2010). Hvis vi går ut i fra beskyttelsesmodellen til Borge (2010), så kan barn gjennom nettverk av venner og fritidsaktiviteter utvikle sosial kompetanse og dermed få økt selvtillit. Aksept i jevnaldringsgrupper og det å ha gode venner er svært viktig. Støtte fra rusfrie og ikkevoldelige venner kan hjelpe til og holde barnet vekk fra dårlig selskap og belastende miljø. Mennesker har et sosialt individbehov og har behov for å være sammen med andre. Men det betyr ikke at sosiale nettverk bestandig bidrar til bedre utvikling. Det er i følge Borge

(2010) innlysende at en bestevenn eller det å være med i en gruppe jevnaldrende ikke er tilstrekkelig til å utvikle sosial resiliens hos risikobarn. De er i utgangspunktet mer sårbare for kritikk og avvisning enn de fleste. Ofte mangler de oppmuntring hjemmefra, og de kan skille seg ut ved at de ikke har like fint utsyr som mange av de andre. Derfor er det viktig at vi som sosialarbeidere i møte med disse barna er klar over det, og legger til rette for at nettopp slike barn får ros og oppmuntring fra voksne. Mye av resiliens mekanismene ligger nok her. For vi kan ikke stole på at det sosiale nettverket alene bidrar til å styrke utviklingen hos risikobarn (Borge, 2010).

I møte med barn og unge vil det være naturlig å fokusere på å styrke eller fremme flere av disse faktorene. Både individuelle, beskyttelsesfaktorer i familien og i nettverket. Både forhold ved foreldre-barn samspillet og egenskaper ved det enkelte barn har betydning for resiliens (Borge, 2010). I praksis vil antagelig alle mekanismene som er beskrevet virke sammen. For eksempel å iverksette tiltak på skolen, samtidig som vi prøver med støttekontakter, og miljøtiltak for å styrke selvbilde og øke den sosiale kompetansen. Det er viktig å huske på at resiliens prosesser tar tid. Det betyr også at hjelpeapparatet må være tålmodig og opprettholde hjelpen over tid. Mange i dagens helse og sosialtjeneste kan virke litt oppgitte og føle at tiltakene som kommunen tilbyr ikke virker. Antakelig skyldes det at de ikke følger opp barna over mange nok år for å se om barna utvikler resiliens på et senere tidspunkt (ibid).

5 Avslutning

I denne oppgaven har jeg vist hvordan resiliens er forklart i litteraturen, hvordan det er beskrevet at noen barn utvikler det, og drøftet hvordan denne kunnskapen kan brukes i arbeid med barn og unge.

De viktigste funksjonene en sosialarbeider kan ha i møte med barn og unge er å identifisere risiko samtidig som en styrker resiliens hos barn. Dette med fokus på: Mestring, å se barnets egne tolkninger av risikoen, stabilitet, nærvær over tid, se miljøet barnet er i, å etablere en betydningsfull voksenperson. Resiliensbegrepet kan bidra til å utvide forståelsen i møte med barn og unge fra en ensidig fokusering på problemer og risiko til også å gjelde ressurser og beskyttelsesfaktorer (Waaktaar, Torgersen og Christie, 2007).

Jeg har funnet ut at det er særlig tre forhold som avskiller barna som har utviklet resiliens fra andre barn. De var født med egenskaper som gjorde dem til aktive, robuste og omgjengelige barn, som igjen førte til at de tiltrakk seg positive reaksjoner fra andre. De knyttet følelsesmessige bånd til flere enn sine foreldre. De hadde tilgang til et ytre hjelpeapparat. Disse tre faktorene viser betydningen for sosiale relasjoner for utvikling av resiliens (Werner og Smith, 2009)

Min forforståelse var at venner og miljøet rundt, som skole og fritidsaktiviteter spilte en stor rolle for utviklingen av resiliens. I arbeidet med denne oppgaven har jeg forstått at utvikling av resiliens er kompliserte prosesser, med flere faktorer som spiller inn og som påvirker hverandre. Nå ser jeg hvordan alle de ulike faktorer som individuelle ressurser, familien og nettverket påvirker hverandre på godt og vondt. Jeg ser hvor komplisert det kan være å sette inn forebyggende tiltak som skal virke resiliens fremmede på flere arenaer.

Kunnskap om resiliens kan gi personalet på skoler og i helse- og sosialtjenester et bedre grunnlag for å styrke sterke sider hos barn i risiko og familiene deres. I følge Borge (2010) kan helsebringende kunnskap utvikles på bakgrunn av slik kunnskap. Det kan virke stimulerende på kreativiteten i behandlingssystemet, fordi det blir et fokus på ressurser istedenfor problemer (Waaktaar, Torgersen og Christie, 2007). Selv om noe under halvparten av risikobarna utvikler resiliens og motstandsdyktighet mot psykiske lidelser, er det nesten like mange som forblir i risiko. Derfor er det viktig å fortsette med å utvikle helse og sosialtilbud til disse barna. Men i tillegg må vi bli dyktigere til å iverksette de rette tiltakene og her vil kunnskap om resiliens komme til nytte (Borge, 2010).

6 Litteraturliste

Barnevernloven. Lov av 17. juli 1992 nr 100 om barnevernstjenester.

Borge, A.I.H. (2007). Introduksjon. I: A.I.H. Borge (red) *Resiliens i praksis: teori og empiri i et norsk perspektiv*. Oslo Gyldendal Akademisk, s. 13-25

Borge, A.I.H. (2010) *Resiliens – risiko og sunn utvikling*. 2.utg. Oslo Gyldendal Akademisk

Borge, A.I.H., Natvig, H.S. (2007). Resiliens og vennskap blant hyperaktive og uoppmerksomme småbarn. I: A.I.H. Borge (red) *Resiliens i praksis: teori og empiri i et norsk perspektiv*. Oslo Gyldendal Akademisk, s. 145-157

Bunkholdt, V. og Sandbæk, M. (2008). Praktisk barnevernsarbeid. 5. utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

Dalland, O. (2007). *Metode og oppgaveskriving for studenter*. 4.utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Ohnstad, A. (2010). Utviklingspsykologi – en livslang utvikling. I: T-J. Ekeland. m.fl. *Psykologi for sosial- og helsefag*. 2.utg. Oslo: Cappelen Damm AS, s. 99-122

Fagplan 2000 rev. 2003/2006 for avdeling for sosionomutdanning ved Diakonhjemmet høyskole, Oslo

Gjelsvik, B. (2007). Forebygging og resiliens. I: A.I.H. Borge (red) *Resiliens i praksis: teori og empiri i et norsk perspektiv*. Oslo Gyldendal Akademisk, s. 27-38

Hansen F. (u.å) *Hva vet vi om løvetannbarn som sosialt fenomen? Hvilken betydning har f.eks biologiske forutsetninger?* Hentet 26. februar 2014 fra: <http://www.forebygging.no/NY-spm-og-svar/1-Teorilitteratur/Hva-vet-vi-om-lovetannbarn-som-sosialt-fenomen-Hvilken-betydning-har-f-eks-biologiske-forutsetninger/>

Kvello, Ø. (2010). *Barn i risiko: skadelige omsorgssituasjoner*. Gyldendal Akademisk

Thorman I.(2009) *De voksne børn, om omsorgssvigt og resiliens*. København: Reitzels forlag

Waaktaar, T., Christie, H. (2000) *Styrk sterke sider - håndbok i resilience grupper for barn med psykososiale belastninger*. Oslo: Kommuneforlaget, s. 9-65

Waaktaar, T., Torgersen, S. og Christie, H. (2007). Resiliens og intervensjon. I: A.I.H. Borge (red) *Resiliens i praksis: teori og empiri i et norsk perspektiv*. Oslo Gyldendal Akademisk, s. 119-126

Werner, E. E. og Smith, R. S. (2001). *Journey from Childhood to Midlife. Risk, resilience and Recovery*. 1. utg. London: Cornell University Press, s. 1-165.

Werner, E. E. og Smith, R. S. (1992). *Overcoming the Odds: High Risk Children from Birth to Adulthood*. 1. utg. Itacha, New York: Cornell University Press, s. 1- 209.

6.1 Selvvalgt pensum

Borge, A.I.H. (2007). Introduksjon. I: A.I.H. Borge (red) *Resiliens i praksis: teori og empiri i et norsk perspektiv*. Oslo Gyldendal Akademisk, s. 13-25=12 sider

Borge, A.I.H. (2010) *Resiliens – risiko og sunn utvikling*. Oslo Gyldendal Akademisk, s. 11-169=158 sider

Borge, A.I.H., Natvig, H.S. (2007). Resiliens og vennskap blant hyperaktive og uoppmerksomme småbarn. I: A.I.H. Borge (red) *Resiliens i praksis: teori og empiri i et norsk perspektiv*. Oslo Gyldendal Akademisk, s. 145-157=12 sider

Gjelsvik, B. (2007). Forebygging og resiliens. I: A.I.H. Borge (red) *Resiliens i praksis: teori og empiri i et norsk perspektiv*. Oslo Gyldendal Akademisk, s. 27-38=11 sider

Hansen F. (u.å) *Hva vet vi om løvetannbarn som sosialt fenomen? Hvilken betydning har f.eks biologiske forutsetninger?* Hentet 26. februar 2014 fra: <http://www.forebygging.no/NY-spm-og-svar/1-Teorilitteratur/Hva-vet-vi-om-lovetannbarn-som-sosialt-fenomen-Hvilken-betydning-har-f-eks-biologiske-forutsetninger/>

Kvello, Ø. (2010). *Barn i risiko: skadelige omsorgssituasjoner*. Gyldendal Akademisk, s. 30-43, s. 156-178= 35 sider

Thorman I.(2009) *De voksne børn, om omsorgssvigt og resiliens*. København: Reitzels forlag , s. 60-71= 11 sider

Waaktaar, T., Christie, H. (2000) *Styrk sterke sider - håndbok i resilience grupper for barn med psykososiale belastninger*. Oslo: Kommuneforlaget, s. 9-65 = 56 sider

Waaktaar, T., Torgersen, S. og Christie, H. (2007). Resiliens og intervensjon. I: A.I.H. Borge (red) *Resiliens i praksis: teori og empiri i et norsk perspektiv*. Oslo Gyldendal Akademisk, s. 119-126=7 sider

Werner, E. E. og Smith, R. S. (2001). *Journey from Childhood to Midlife. Risk, resilience and Recovery*. 1. utg. London: Cornell University Press, s.1-165 =164 sider

Werner, E. E. og Smith, R. S. (1992). *Overcoming the Odds: High Risk Children from Birth to Adulthood*. 1. utg. Itacha, New York: Cornell University Press, s. 1- 209 =209 sider

Totalt: 675 sider selvvalgt pensum.